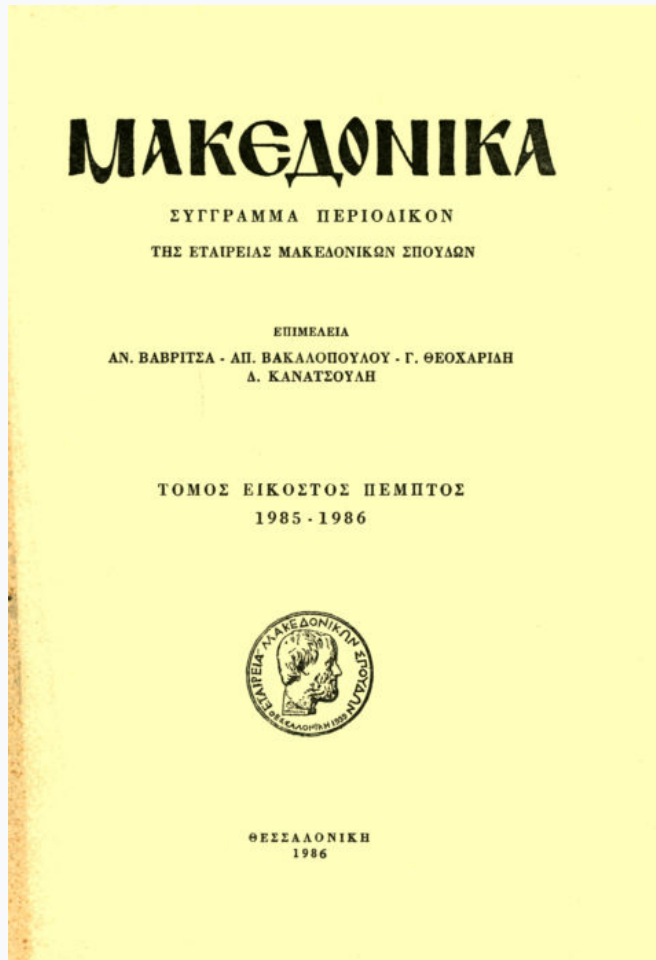

Μακεδονικά

Τόμ. 25, Αρ. 1 (1986)

Παρατηρήσεις σε εικονογραφικές παραστάσεις του Αγ. Γεωργίου Κεφαλοφόρου στο Αγ. Όρος

Κωνσταντίνος Π. Χαραλαμπίδης

doi: [10.12681/makedonika.231](https://doi.org/10.12681/makedonika.231)

Copyright © 2014, Κωνσταντίνος Π. Χαραλαμπίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χαραλαμπίδης Κ. Π. (1986). Παρατηρήσεις σε εικονογραφικές παραστάσεις του Αγ. Γεωργίου Κεφαλοφόρου στο Αγ. Όρος. *Μακεδονικά*, 25(1), 363–369. <https://doi.org/10.12681/makedonika.231>

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΟΦΟΡΟΥ ΣΤΟ ΑΓ. ΟΡΟΣ

Στις αθωνικές μονές Ξεοφώντος και Αγ. Παύλου υπάρχουν δύο εικονογραφικές παραστάσεις του ΙΣΤ' αι., που παραδίδουν σκηνή κεφαλοφορίας του μεγαλομάρτυρα αγ. Γεωργίου του Τροπαιοφόρου¹. Η πρώτη παράσταση αφορά τοιχογραφία χρονολογούμενη ακριβώς στο έτος 1544 και η δεύτερη φορητή εικόνα. Περιγράφοντας την εικονογραφική σκηνή κεφαλοφορίας στο πρώτο μνημείο (εικ. 1) διακρίνουμε τον αγ. Γεώργιο στραμμένο προς τα δεξιά. Φορεί στρατιωτική στολή με χλαμύδα που απλώνει με πόρπη στο δεξιό ώμο και κοντό χιτώνα που φθάνει πάνω από τα γόνατα. Η χλαμύδα έχει φολιδωτό θώρακα και παρόμοιου σχήματος ποδιά στο κατώτερο μέρος, που αποτελεί τη συνηθισμένη στρατιωτική ενδυμασία της εποχής. Ο άγιος φορεί σάνδαλα με ιμάντες που δένουν στις κνήμες των ποδιών. Στέκεται με ανοιχτά πόδια που ισορροπούν έτσι το βάρος του σώματος. Η κόμμωσή του είναι η παραδοσιακή για την εικονογραφία του, γνωστή από τα βυζαντινά χρόνια, δηλαδή με μικρά και κατσαρά μαλλιά. Εικονίζεται αγένειος νέος, ρωμαλέος και με στρατιωτικό παράστημα. Έχοντας τα δύο χέρια του λυγισμένα και με τους πήχεις προς τα εμπρός κρατεί στο αριστερό το κομμένο κεφάλι του, στρέφοντας το πρόσωπο προς τα αριστερά της απεικόνισης. Με το ίδιο χέρι κρατεί ανοιχτό ειλητάριο στο οποίο διαβάζει κανείς: «ΟΡΑC ΤΙ ΠΕΠΡΑΧΑCΙ ΟΙ ΑΝΟΜΟΙ ΛΟΓΕ ΟΡΑC ΚΕΦΑΛΗΝ ΥΠΕΡ CΟΥ ΤΕΤΜΗΜΕΝΗΝ». Το δεξιό χέρι είναι ελεύθερο και δέεται μ' αυτό, ενώ τα δάκτυλα της παλάμης του είναι ζωγραφισμένα εγγίζοντας την περιφέρεια του φωτοστέφανου της καρατομημένης κεφαλής του. Στη δεξιά πλευρά του στήθους στηρίζεται μακρύ δόρυ σε πλάγια θέση, χωρίς να το κρατεί βέβαια ο άγιος με τα χέρια του. Ο δορυφόρος αυτός νέος και εύσωμος μάρτυρας με τη στρατιωτική στολή του, όπως απεικονίζεται, ανακαλεί στη μνήμη σχετική εγκωμιαστική διήγηση προς τιμή του, γραμμένη από τον εκκλησιαστικό συγγραφέα Γρηγόριο Κύπριο, του ΙΓ' αι². Απέναντί του και στο δεξιό άνω γωνιακό άκρο εμφανίζεται μέσα από το σχηματισμένο ουρανό με ομόκεντρα τεταρτημόρια του κύκλου μορφή αγγέλου να πετά. Τα πόδια του αγγέλου δεν είναι ορατά. Στο δεξιό χέρι του φέρει στεφάνι δόξας (corona gloriae), όπως το γνωρίζουμε από τις αγιολογικές πηγές και την παλαιοχριστιανική και βυζαντινή εικονογραφία γενικά. Ο άγγελος είναι έτοιμος να στέψει το μεγαλομάρτυρα Γεώργιο, επιβραβεύοντάς τον έτσι για την ηρωική πράξη του. Από το αριστερό χέρι του πρώτου κρέμεται πάλι ειλητάριο που είναι γραμ-

1. Για το θέμα της κεφαλοφορίας των μαρτύρων βλ. Κ. Π. Χα ρ α λ α μ π ί δ η, Ο αποκεφαλισμός των μαρτύρων εις τας ιστορικοφιλολογικάς πηγάς και την βυζαντινήν τέχνην, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 82-90 και 163-181.

2. Λόγος εις τον άγιον και Μεγαλομάρτυρα και Τροπαιοφόρον Γεώργιον, ΡG 142, 305 B: «...εστρατεύετο τῷ κάτω βασιλεῖ καὶ ἐδορυφόρει, νεανίας μέγας ἰδεῖν καὶ καλός... γενναῖος, ἀκαταγώνιστος...».

μένα τα εξής: «ΟΡΩ ΣΕ ΜΑΡΤΥΣ ΚΑΙ ΔΙΔΩΜΙ ΣΟΙ ΟΥΡΑΝΤΟΝ ΣΤΕΦΟΣ». Η εικονογραφική αυτή διάταξη θυμίζει μια άλλη ζωγραφισμένη ανάγλυφη αμφιπρόσωση

Εικ. 1. Τοιχογραφία μονής Ξενοφώντος

εικόνα του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών, του ΙΓ' αι¹. Πρόκειται για απεικόνιση του στρατιωτικού αγ. Γεωργίου στον κεντρικό χώρο της μιας πλευράς της εικόνας, πλαισιωμένο από τα περίερα υπάρχοντα δώδεκα εικονίδια αφιερωμένα σε σκηνές από το βίο και το μαρτύριο του. Ο άγιος είναι ντυμένος με στρατιωτική στολή και σ'επίπλοιο όχημα με ανοιχτά τα χέρια σε στάση δέησης. Διαφέρει όμως από το μεταβυζαντινό παράδειγμα του Αγ. Όρους, που μνημονεύσαμε, διότι δεν είναι κεφαλοφόρος, διατηρώντας τη βυζαντινή αγιολογική παράδοση. Και πάλι στην άνω δεξιά γωνία εικονίζεται ο ουρανός με τεταρτημόριο του κύκλου, μέσα στο οποίο έχει ζωγραφιστεί κατερχόμενος άγγελος. Το εικονογραφικό αυτό επεισόδιο επαναλαμβάνεται κατόπι στους μεταβυζαντινούς χρόνους, το οποίο όμως απαντά και στην παράσταση άλλων ικετών αγίων και μαρτύρων της Εκκλησίας για την ύψωση βοήθεια και την αναγνώρισή τους από το Θεό.

Η φορητή εικόνα της μονής Αγ. Παύλου (εικ. 2) παριστά μια μικρή Δέηση, στην οποία οι μορφές της Θεοτόκου και του Ιωάννη Προδρόμου έχουν αντικατασταθεί από τον αγ. Γεώργιο στα αριστερά και τον αγ. Παύλο τον Ξηροποταμηνό στα δεξιά. Και στο παράδειγμα αυτό, όπως και σ'εκείνο της μονής Ξενοφώντος, ο αγ. Γεώργιος και πάλι κεφαλοφόρος εμφανίζει τις ίδιες χειρονομίες, κρατώντας με το αριστερό χέρι το κομμένο κεφάλι του. Η ενδυμασία του δεν είναι στρατιωτική, αλλά φέρει μακρύ χιτώνα ζωσμένο στη μέση. Σεβίζει προς τον ένθρονο Χριστό, που βρίσκεται στη μέση της εικόνας, όπως επίσης και ο απέναντί του αγ. Παύλος ο Ξηροποταμηνός. Ο πρώτος προβάλλει την τιμημένη κάρρα του στον αγνοηθέντα Χριστό σαν απόδειξη του ηρωικού μαρτυρίου του. Σ'αντιπόδοση της πράξης θυσίας του δέχεται από τον Παντοκράτορα Χριστό τις ευλογίες του με το δεξιό χέρι, ζωγραφισμένο ακριβώς επάνω από το προβαλλόμενο αποκομμένο κεφάλι του. Η εικόνα αυτή αποδίδεται κατά το βυζαντινολόγο Μ. Χατζηδάκη² στο ζωγράφο Αντώνιο του εργάστηκε στο 'Αγ. Όρος και δεν ανήκει στους Κρήτες που ζωγράφισαν εκεί. Η τέχνη του χαρακτηρίζεται τραχεία και εκφραστική και φανερώνει λιγότερη εμπειρία βέβαια σε σχέση με το Θεοφάνη τον Κρήτα και τους μαθητές του. Είναι δηλαδή ο Αντώνιος διαφορετικός από τον κύριο εκπρόσωπο της Κρητικής Σχολής.

Το κεφαλοφορικό αυτό επεισόδιο το συναντούμε νωρίτερα, δηλαδή στα τέλη του ΙΕ' αι. σε φορητή εικόνα της ιδιωτικής συλλογής του Π. Κανελλοπούλου³. Οι εικονογραφικές ομοιότητες της εικόνας αυτής και της αθωνικής τοιχογραφίας της μονής Ξενοφώντος είναι φανερές. Στο πρώτο έργο όμως παρατηρεί κανείς την εικονογραφική λεπτομέρεια του τοποθετημένου χρυσού στεφανιού στο κεφάλι του μάρτυρα από το χέρι του Χριστού που εγγίζει το κεφάλι του αγίου, ενώ στην τοιχογραφία του Αγ. Όρους υπάρχει μόνο η κίνηση του χεριού για την κατάθεση του στεφανιού (depositione coronae) στο κεφάλι του μεγαλομάρτυρα.

Παραλλαγή του θέματος αυτού συνιστά σχετική σκηνή σε φορητή εικόνα του τε-

1. Βλ. K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Miatev, S. Radojčic, Frühe Ikonen Sinai, Griechenland, Bulgarien, Jugoslawien, Wien-München 1965, πίν. 49.

2. Note sur le peintre Antoine de l'Athos, στα «Studies in Memory of David Talbot Rice», Edinburgh 1975, σ. 83-93 και ειδικότερα σ. 85-86.

3. Βλ. Icônes de collections privées en Grèce, κατάλογος εκθέσεως 16/1-7/2/1986 στο Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, εικ. εξωφύλλου.

λευταίου τέταρτου του ΙΣΤ' αι. της συλλογής Ελένης Α. Σταθάτου¹. Η εικόνα είναι αφιερωμένη στην απεικόνιση των στρατιωτικών αγίων Γεωργίου, Δημητρίου, Θεοδώρου Τήρωνα και Στρατηλάτη, επίπλων όλων. Η εικονογραφική καινοτομία του έργου αυτού οφείλεται στο ότι η στάση του στρατιωτικού αγ. Γεωργίου ως κεφαλοφόρου είναι έπιπη αντί της πεζής, που είδαμε στα άλλα μνημεία που εξετάσαμε. Ακόμη προστίθεται η πλήξη του δράκοντα από τον άγιο. Το θηρίο που βρίσκεται κάτω από τα πόδια του αλόγου κτυπιέται με το δόρυ που φέρει ο μάρτυρας στο δεξιό χέρι του. Στο αριστερό κρατεί το κομμένο κεφάλι του.

Εικ. 2. Φορητή εικόνα μονής Αγ. Παύλου

Εξάλλου είναι πολύ ενδιαφέρονσα από τη βυζαντινή εικονογραφία, τοιχογραφία του Staro Nagoričino της Σερβίας του έτους 1318, διότι παραδίδει την ταφή του σώματος και του αποκομμένου κεφαλιού του αγ. Γεωργίου σε μια εικονογραφική σκηνή², ενώ η αγιολογική παράδοση δέχεται την ξεχωριστή μεταφορά και κατάθεσή τους σε

1. Βλ. Α. Ξυγγούλο, Συλλογή Ελένης Α. Σταθάτου, Αθήναι 1951, πίν. 2, αριθ. 2.

2. Βλ. J. Myslivec, Saint-Georges dans l'art chrétien oriental, «Byzantinoslavica», V (1933-1934) (τσεχικά), πίν. VII, 3.

διαφορετικά γεωγραφικά διαμερίσματα (Αίγυπτος, Συρία). Μέσα σ' ένα λαρνακοειδή τάφο κείται το σώμα του μεγαλομάρτυρα και δίπλα σχεδόν επανθρόμωτον στον κοιμένο λαιμό το κεφάλι του. Στο πίσω μέρος του τάφου στέκουν επτά ανθρώπινες μορφές που ανήκουν και στα δύο φύλα και στο βάθος διακρίνεται κτίριο σταυροειδούς σχήματος.

Ερευνώντας όμως τις αγιολογικές πηγές που παραδίδουν το μαρτύριο του αγ. Γεωργίου και τους εγκωμιαστικούς λόγους των εκκλησιαστικών συγγραφέων δεν βρίσκουμε καμία πληροφορία για κεφαλοφορία εκμέρους του αγίου αυτού. Πουθενά δεν υπάρχει είδηση ότι ο στρατιωτικός αυτός μάρτυρας μετά τον αποκεφαλισμό του από το σπεκουλάτορα, κατά την εποχή του Διοκλητιανού μάλλον, πήρε το κεφάλι του στα χέρια, ενεργώντας έτσι κεφαλοφορία. Οι διηγήσεις είναι σαφείς και μιλούν μόνο για αποκεφαλισμό¹,

1. Βλ. πρώτα τις ελληνικές πηγές: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, σ. 62ο: «τοῦ δὲ βασιλέως προστάξαντος αὐτὸν (Γεώργιον) τε καὶ τὴν βασίλισσαν Ἀλεξάνδραν διὰ ξίφους ἀναιρεθῆναι, ὁ μὲν ἅγιος τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη». Σ υ μ ε ω ν Μ ε τ α φ ρ α σ τ ῆ, PG 115, 160B: «... οἱ πρὸς ταῦτα διακονεῖν ὑποτεταγμένοι, παραλαβόντες αὐτοὺς (Γεώργιον καὶ Ἀλεξάνδραν) ἔξω πρὸς τῆς πόλεως, πρὸς τὸν τῆς τελειώσεως τόπον, ἐχώρουν» καὶ 161A: «εἶτα μετὰ τὴν εὐχὴν (Γεώργιος) εἰς γόνυ κλιθεὶς καὶ τὸν αὐχένα διατεινὰς τὸ ξίφος ἅμα καὶ τὸ στέφος ἐδέχετο...». Επίσης βλ. τις διάφορες εκδόσεις του μαρτυρίου του κατά την υπάρχουσα χειρόγραφη παράδοση. *Acta Sanctorum Aprilis III, De S. Giorgio Megalo-Martyre*, σ. 100-163, σ. XV, § 25: «ταῦτα πρόσευξάμενος καὶ μετὰ χαρᾶς τὸν αὐχένα προτεινὰς, ἀπετμήθη τῷ ξίφει τὴν μακαρίαν αὐτοῦ κεφαλὴν...», σ. XIX, § 27: «εἶτα μετὰ τὴν εὐχὴν εἰς γόνυ κλιθεὶς καὶ τὸν αὐχένα διατεινὰς τὸ ξίφος ἅμα καὶ τὸ στέφος ἐδέχετο...», σ. XXIV, § 23: «...τὴν ἐρίτιμον κάραν, τῷ ξίφει τμηθεὶς, πρὸς οὐρανὸς ἀνελήλυθεν.» P. C a n a r d, La collection hagiographique palimpseste du Palatinus Graecus 205 et la passion de St. Georges BHG 670 g, «*Analecta Bollandiana*», 100 (1982), σ. 108, § 13: «καὶ προσελθὼν ὁ σπεκουλάτωρ ἀπέτεμε διὰ ξίφους τὸν γενναῖον αὐτοῦ αὐχένα». K. K r u m b a c h e r, A. E h r h a r d, Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung, München 1911: 2 (Το αθηναϊκὸ λαϊκὸ βιβλίον), σ. 16: «καὶ ἐκτείνας τὴν ἄγιαν αὐτοῦ κεφαλὴν...». (το παρισινὸ λαϊκὸ βιβλίον) σ. 30: «καὶ προσήλθεν αὐτῷ ὁ σπεκουλάτωρ καὶ ἔτεμεν αὐτοῦ τὸν γενναῖον τράχηλον». 5 (Το βιεννέζικο μικτὸ κείμενο), σ. 40: «... ὁ σπεκουλάτωρ ἀπέτεμεν τὸν γενναῖον αὐτοῦ αὐχένα...». 6 (το γνησιο κανονικὸ κείμενο), σ. 51: «καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν κλίνας τὰ γόνατα ἐξέτεινε τὸν ἑαυτοῦ τράχηλον καὶ κρουσθεὶς τῷ ξίφει ὑπὸ τοῦ στρατιώτου ἐτελειώθη». 7 (το παρεμβαλλόμενον κανονικὸ κείμενο), σ. 58: «...καὶ κρουσθεὶς τῷ ξίφει ὑπὸ τοῦ στρατιώτου ἐτελειώθη...». 8 (Μαρτύριο συγγραφεὶν παρὰ Θεοδώρου Μαγίστρου του Δαφνοπάτη), σ. 77: «καὶ ὡς ἥδιστα τὸν αὐχένα προτεινὰς τὴν ἀθλητικὴν ἐκτέμνεται κεφαλὴν...», 10 (Θεοδῶρου κυέστορος (Quaestor) ἐγκόμιον, σ. 83: «ἀλλὰ προθύμως τὴν κεφαλὴν ἐξέτεινε καὶ τὸν διὰ τῆς μαχαίρας δεξάμενος θάνατον τὸν ἀγγελόπλοκον τῆς νίκης ἀνεδήσατο στέφανον». 13 ('Ἄσμα Γ', (ἀνώνυμο), σ. 102: «...καὶ τὸν τράχηλον δὲ τὸν πολυθάλλον αὐτοῦ προτεινὰς ἀποτέμνεται». Ανδρέα Κρήτης, Λόγος ΙΖ', Εγκόμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Γεώργιον, PG 97, 1192 B: «καὶ τὸν διὰ ξίφους ὑπὲρ αὐτῆς ἀποκαλυφθείσης πίστεως ἠνέγκατο θάνατον, κατάλληλον τῷ ὀνόματι κληρονομήσας ζωὴν». Ἰ ω ἄ ν ν η Μ ο ν α χ ο ῦ, Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὠδή Θ', PG 96, 1400 C: «κλίνας αὐχένα δὲ Θεῷ καὶ ξίφει τὴν κάραν σου ἀποτιμηθεὶς, ἀθλητὰ πρὸς τὴν πάντων κεφαλὴν ἀνελήλυθα». Για τις λατινικὲς πηγές βλ.: *Acta SS, Aprilis III*, σ. 122, § 25: «Haec deprecatus, et cum gaudio collum preferens, beato capite detruncatus est vigesimotertio die Aprilis...». H. D e l e h a y e, Une ver-

για έκχυση νερού και γάλατος¹ ή ακόμη αίματος και νερού².

Αναφορικά τώρα με την τύχη του κεφαλιού του αγ. Γεωργίου είναι γνωστό από την αγιολογική γραπτή παράδοση ότι αυτό μόνο παρέμεινε στη Συρία, ενώ το σώμα του μεγαλομάρτυρα μεταφέρθηκε στην Αίγυπτο. Το έτος 1174 προσκυνήτες που πήγαν στη Συρία διαπίστωσαν την εκεί ύπαρξη της κάρας του αγ. Γεωργίου³. Παρά την παραπάνω πληροφορία άλλες όμως μαρτυρίες μιλούν για τη μεταφορά του κρανίου από την Ανατολή στο Λατερανό της Ρώμης, πιθανώς κατά τη διάρκεια των περσικών επιδρομών στις αρχές του Ζ' αι., και την από εκεί μετακομιδή του, τον Η' αι., στη «διακονία»⁴ της βασιλικής S. Giorgio al Velabro της ιταλικής πρωτεύουσας, επί πάπα Ζαχαρία Α'⁵. Στην αφιερωματική αυτή εκκλησία αναγόμενη χρονολογικά ίσως στον ΣΤ' αι. και ανακατασκευασμένη τα τέλη του Ζ' αι., που είχε παραχωρηθεί κατά τα τέλη του Θ' αι. - αρχές Ι' αι. στους βυζαντινούς μοναχούς που κατέβησαν στη Ρώμη για

sion nouvelle de la Passion de St. Georges, «An. Boll», 27 (1908) 382, § 7: «...Eccc Georgii, coronatus es; in medio sanctorum meorum ascriptus es; Adhuc angelo loquente ab Aquilino spatriario capitè truncatus est». P. Peeters, Une passion arménienne de St. Georges, «An Boll», 28 (1909) 270, § 20: «Et porro accedentes, praeciderunt caput invicti martyris Christi». Theodosius, De situ Terrae Sanctae, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, XXXIX, Itinera Hierosolymitana, saeculi III-VIII, σ. 139.

1. Βλ. H. D e l e h a y e, Les legendes grecques des saints militaires, Paris 1909, σ. 68 (στο παρισινό χειρόγραφο 770, φ. 71ν): «καί ἐξῆλθεν ὕδωρ καὶ γάλα ἀντὶ τοῦ αἵματος». K. K r u m b a c h e r, A. E h r h a r d, Der heilige Georg... 4 (το παρισινό λαϊκό βιβλίο), σ. 30: «καί ἐξῆλθεν ὕδωρ καὶ γάλα ἀντὶ τοῦ αἵματος».

2. Βλ. P. Peeters, Une passion arménienne... σ. 270, § 20: «Atque ex collo eius (Georgii) exiit sanguis et aqua».

3. Βλ. H. D e l e h a y e, Les légendes grecques..., σ. 49.

4. Πρόκειται για φιλανθρωπικά ιδρύματα της αρχαίας Εκκλησίας, γνωστά στην Ανατολή και τη Δύση κατά τον Δ'-Θ' αι. Οι εκκλησίες της Ρώμης που ήταν προσαρτημένες σε τέτοιου είδους ιδρύματα ονομάστηκαν κατά το χαμηλό μεσαίωνα εννορίες και καρδιναλικές διακονίες. Ήταν κέντρα ανακούφισης των πτωχών και των ενδεών γενικά. Βλ. περισσότερα στην Enciclopedia Cattolica, IV, λήμμα Diaconia, σ. 1521-1535.

5. Βλ. στο Liber Pontificalis, texte, introduction et commentaire από τον L. D u c h e s n e I (1886) 434: «In venerabile itaque patriarchio sacratissimum beati Georgii... in capsâ reconditum reperit caput; in qua et pittacium... invenit, litteris exaratum grecis, ipsud esse significantes. Qui sanctissimus papa... in venerabili diaconia eius nominis, sitam in... regione secunda ad Velum aureum illud deduci fecit...». Acta SS, Aprilis III, Acta S. Georgii recunda et minus sincera, σ. 109, § 38: «caput certe Sancti quo jam olim gloriatur Urbs orbis caput, ab antiquissimis omnino temporibus allatum fuisse, oportet ad Lateranense sanctuarium...». Στην Translatio reliquiarum S. Georgii martyris, caput I (translatio capitis et brachii Venetias) σ. 132, § 3 και 4 όμως μνημονεύονται οι μετακινήσεις της κάρας και του βραχίονα στην Αίγινα πρώτα, το γνωστό ηνσί του Σαρωνικού κόλπου, και ύστερα στη Βενετία. Πρβλ. και G. D a m e r i n i, L'isola e il cenobio di S. Giorgio Maggiore, Venezia 1956, σ. 95 κ.έ. Βλ. ακόμη και στον R. K r a u t h e i m e r, Corpus Basilicarum Christianarum Romae (The Early Christian Basilicas of Rome, IV-IX cent.), vol. I, Città del Vaticano 1937, σ' όσα γράφει για τη βασιλική S. Giorgio al Velabro, σ. 244-265. A. G i a n n e t t i n i - G. V e n a n z i, S. Giorgio al Velabro, Roma 1967 (Le chiese di Roma illustrate, n. 95), σ. 18.

να σωθούν από τον εικονομαχικό διωγμό, παρέμεινε η κάρα του αγ. Γεωργίου και ήταν αντικείμενο λατρευτικών τιμών εκμέρους του λαού. Το ΙΣΤ' αι. ένα μέρος αυτής μεταφέρθηκε στη βορειοϊταλική πόλη Ferrara, όπως επίσης και ένας από τους βραχίονες του υπόψη μάρτυρα¹.

Αφού λοιπόν οι αγιολογικές πηγές αγνοούν το επεισόδιο της κεφαλοφορίας από τον αγ. Γεώργιο, φαίνεται ότι η εικονογραφική αυτή προσθήκη, γνώριμη στους μεταβυζαντινούς χρόνους, και μάλιστα με ιδιαίτερη προτίμηση στο ΙΣΤ' αι., όπως είδαμε, και άγνωστη στη βυζαντινή εικονογραφία, είναι αποτέλεσμα επίδρασης μιας παράδοσης των καλλιτεχνών των βαλκανικών χωρών. Η εικονογραφική αυτή προσθήκη συνηθιζόταν από τους μεταβυζαντινούς ζωγράφους ασυναίσθητα, νομίζοντας ίσως, ότι κάθε αποκεφαλισμένος μάρτυρας μπορούσε να εικονογραφηθεί και ως κεφαλοφόρος, πράγμα που δεν συνέβαινε βέβαια για τους βυζαντινούς καλλιτέχνες. Η βυζαντινή εικονογραφία περιλαμβάνει κεφαλοφόρους αγίους μόνο εκείνους για τους οποίους υπήρχαν οι σχετικές αγιολογικές πληροφορίες. Έτσι λοιπόν η εικονογραφική αυτή παράδοση κυριαρχούσε σε πολλά καλλιτεχνικά κέντρα και σε μεμονωμένα μνημεία των χωρών της βαλκανικής χερσονήσου κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, δημιουργώντας κάποια ισχυρά πρότυπα για υιοθέτηση από τους ζωγράφους της επεισοδιακής αυτής σκηνής και σε παροστάσεις αγίων που είχαν μεν μαρτυρήσει με καρατόμηση, αλλά το μαρτύριό τους ήταν άσχετο στην πραγματικότητα με το καθαυτό γεγονός της κεφαλοφορίας. Οι καλλιτέχνες των δύο έργων του Αγ. Όρους κατά τον ΙΣΤ' αι. βρήκαν εκεί διασπαρμένη την εικονογραφική συνήθεια που μνημονεύσαμε προηγουμένως και έτσι ζωγράρισαν τον αγ. Γεώργιο ως κεφαλοφόρο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Θ. ΜΑΝΟΥΣΗΣ ΚΑΙ Γ. ΓΕΩΡΓΙΟΒΙΤΖ: ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ
ΚΑΙ ΑΝΤΙΑΡΑΣΗ ΣΤΗ ΣΙΑΤΙΣΤΑ (Β' ΜΙΣΟ 19ου ΑΙΩΝΑ)*

*Η εργασία αυτή αφιερώνεται στον
† Αχιλλέα Ιωάννου Σκούρη,
απόφοιτο του Γραμματείου Γυμνασίου
Σιάτιστας το 1919.*

Είναι γνωστό ότι η πνευματική κίνηση στη Σιάτιστα άρχισε στα τέλη του 17ου αιώνα. Η πόλη αυτή συγκέντρωνε βιβλία από τα μέσα του παραπάνω αιώνα, όταν οργανώθηκαν εκεί και τα πρώτα ελληνικά σχολεία².

Σιατιστινοί και άλλοι Δυτικομακεδόνες απόδημοι τόσο στο εσωτερικό της οθωμανικής επικράτειας, όσο και στην Κεντρική Ευρώπη, ενίσχυναν την παραπάνω πνευ-

1. Βλ. Bibliotheca Sanctorum, VI, λήμμα Giorgio, santo, martire, σ. 522.

* Ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή τους κ.κ. Γ. Μ. Μπόντα και Α. Χ. Μέγα, που μου έδωσαν πληροφορίες σχετικές με την Μανούσεια Βιβλιοθήκη Σιάτιστας.

2. Γ. Μ. Μό ν τ α, Η Μανούσειος Δημόσια Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, «Μακεδονική Ζωή», Μάιος 1970, τ. 48, σ. 21.